

CỤC BỘT MÀ GỘT NÊN HÒN

“TÒ HE ÔNG BÁN MẤY ĐỒNG/
CON MUA MỘT CHIẾC CHO
CHỒNG CON CHƠI...” NGHỀ
NẶN TÒ HE CỦA LÀNG XUÂN
LA, XÃ PHƯỢNG DỤC (PHÚ
XUYỀN – HÀ NỘI) CÓ TỪ BAO
GIỜ CŨNG KHÔNG AI BIẾT.
MỌI NGƯỜI TRONG LÀNG
CHỈ BIẾT RẰNG KHI SINH RA
ĐÃ ĐƯỢC ÔNG BÀ BỐ MẸ
TRUYỀN LẠI NGHỀ BỘT NẶN
CHIM CÒ ĐỂ MƯƠI SINH.
TRONG CÁC LỄ HỘI HAY TRÊN
CÁC ĐƯỜNG PHỐ NHỘN
NHỊP CẢ NƯỚC, TA ĐỀU CÓ
THỂ BẮT GẶP NHỮNG NGƯỜI
THỢ NẶN THÀNH HÌNH
NHỮNG ƯỚC MƠ GIẢN DỊ
CỦA CÁC EM NHỎ.

TUNG HOÀNH TÒ HE

Hiện Câu lạc bộ làng nghề tò he Xuân La có 56 hội viên hầu hết là con em trong làng. Việc thành lập câu lạc bộ 2 năm nay giúp cho anh em có thể chia sẻ kinh nghiệm, cùng tìm những hướng đi để bảo tồn một nghề cũng là một môn nghệ thuật độc đáo này.

Rằm tháng Tám hàng năm, cả làng Xuân La lại tưng bừng mở hội. Tất cả mọi người trong làng, đặc biệt là các em nhỏ cùng nhau ra sân đình trở tài nặn tò he của mình. Các cụ tinh anh của làng nghề sẽ chọn ra tác phẩm độc đáo nhất, nặn khéo léo và sáng tạo nhất để trao giải. Giải thưởng vật chất chẳng bao nhiêu nhưng nó luôn là khát khao của mọi đứa trẻ trong làng.

Theo nghề nhân duy nhất của làng nghề, ông Chu Văn Hải thì tên gọi tò he chỉ mới được gọi cách đây vài chục năm. Có thể do chính các em nhỏ đặt tên khi mong muốn cha mẹ mua những cây bột nặn có hình những chiếc kèn tò te do người thợ nặn gắn thêm vào. Nghề bột nặn chim cò là tên gốc của nghề tò he ở làng Xuân La. Gọi như thế là bởi những đối tượng nặn ban đầu là hình những con chim, con cò gắn liền với miền quê Việt.

Kinh nghiệm nặn tò he truyền thống ở Xuân La được truyền lại theo kiểu “cha truyền con nối”, không truyền cho con gái. Gạo tẻ trộn nếp tỉ lệ 5:1 được đem ngâm rồi giã nhỏ. Sau đó dùng chiếc rây bột rây gạn bột nhỏ, rồi tiếp tục giã và rây cho đến khi có được thứ bột mịn. Bột được cho vào luộc chín,

nêm đường hoặc muối. Tiếp đó thấu bột sao cho dẻo quánh là được. Từ một mẻ bột đó được chia ra từ 4 đến 8 phần bằng nhau. Công đoạn tiếp theo là nhuộm màu, ban đầu các cụ dùng các màu tự nhiên. Màu đen được đốt từ rơm rạ, màu đỏ triết từ gấc hoặc cây gỗ vang, màu vàng từ nghệ già hoặc hoa hòe, màu xanh từ lá trà, lá riềng. Các màu khác cũng được pha chế từ 4 màu chủ đạo này. Ngày nay thì bột đã được xay bằng máy, tỉ lệ gạo nếp nhiều hơn để tăng độ dẻo, màu dùng là màu công nghiệp, các thanh tre làm cốt được thay cho các vòng lúa làm bánh vòng ngày trước. Sau công đoạn chuẩn bột nặn, những người thợ nặn sẽ chất thêm trong hộp đồ các vòng lúa hay que tre làm cốt, một chiếc lược, một con dao bìa và bắt đầu chuyển hành trình của mình. Họ rong ruổi trên khắp các phố, các công viên, trường học, đặc biệt là các lễ hội trên mọi vùng miền cả nước.

THỎA MẮN NHỮNG MƠ ƯỚC THIẾU THỜI

Trước năm 1975, khi cả dân tộc dồn sức cho cuộc đấu tranh giải phóng đất nước khiến nghề nặn tò he gặp nhiều khó khăn. Trong thời gian này, những người thợ nặn đã sáng tạo ra các chú bộ đội, các cô dân quân du kích, xe tăng, ô tô được các em nhỏ rất ưa thích bên cạnh 12 con giáp và các con vật ngộ nghĩnh thường ngày. Các nhân vật trong nghệ thuật nặn tò he luôn thay đổi theo ý thích của trẻ em. Phổ biến là các nhân vật hoạt hình như Đorêmon, Pokémon, Tồn Ngộ Không, Trư Bát Giới, Na Tra, người máy, 12 con giáp. Nghệ nhân Chu Văn Hải cho rằng: "Cái độc đáo của tò he chính là tính duy nhất của nhân vật, ví như tôi đã nặn hàng trăm lần hình Tể Thiên mà mỗi lần một tư thế, không lần nào giống lần nào. Nghề nặn tò he gắn liền với con trẻ, chỉ cần sự khéo léo, trí tưởng tượng và lòng yêu trẻ, người thợ nặn sẽ có được những nhân vật tò he sống động có hồn".

Nghề tò he là nghề phải đi nhiều, trong dịp lễ hội hay những nơi chợ

búa phố thị đông dân cư. Bởi đi xứ người nên chuyện bị trấn lột, xua đuổi là bình thường. Ngoài ra, mỗi khi có người nặn tò he trên phố, thường tập trung đông trẻ em gây ách tắc giao thông. Thứ nữa gặp trời mưa thì mất cả chì lẫn chài. Mỗi cây tò he có giá chỉ từ 2 đến 5 ngàn đồng. Nghề tò he chỉ đủ sống chứ chẳng mấy ai làm giàu được từ nghề này. Nhiều người từ việc nặn tò he đi ra ngoài, học thêm nhiều nghề mới của thiên hạ về bỏ nghề tò he. Bởi thế, làng Xuân La bên cạnh nghề nặn tò he còn có nghề tráng bánh đa bánh cuốn, nghề mộc, nghề bột báng...

Năm 2005, nhân kỷ niệm 10 năm bình thường hóa quan hệ ngoại giao Việt Nam – Hoa Kỳ, cố nghệ nhân Đặng Văn Tố đã mang tò he xuất ngoại cùng với nghệ nhân tranh Đông Hồ, nón làng Chuông mang lại ấn tượng đặc biệt với người Mỹ về nghề truyền thống Việt tại Bảo tàng Smithsonian

trong cuộc giao lưu "Những ngày văn hóa VN tại Mỹ" ở Washington D.C. Từ đó, những người thợ nặn tò he làng Xuân La có thêm động lực để sống chết với nghề "khỏe đi mà chưa khỏe giàu" của ông cha để lại. Việc nâng cao tuổi thọ của tò he cũng như "xuất ngoại" tò he đang là trăn trở của nghệ nhân Chu Văn Hải và những người thợ nặn trong làng. Chỉ khi nào chúng ta nâng cao giá trị kinh tế của tò he mới mong giữ được nghề khỏi sự biến mất. Hơn nữa, tò he sẽ là một trò chơi mang tính giáo dục và văn hóa cao đối với trẻ em trong bối cảnh đồ chơi ngoại nhập mang tính bạo lực, sát thương đang tràn ngập thị trường.

TIẾN CƯỜNG